

Openluchtmuziek voor het grote publiek

Amsterdamse muziekkoefels door de jaren heen

In het begin van de twintigste eeuw, op het hoogtepunt van de Amsterdamse muziektentencultuur, stonden er ruim twintig op de meest uiteenlopende locaties: in parken, in (volks)tuinen, op pleinen en bij uitspanningen. De meeste muziekkiosken zijn er niet meer. De zes tenten die nog bestaan, worden nu gekoesterd. Ze zijn gerestaureerd, worden onderhouden en gebruikt en zijn erkende monumenten.

Harmonie Tuindorp Oostzaan in Schellingwoude tijdens het festival 'Blaas de Muziekkapel Nieuw Leven in!', georganiseerd door de Stichting Muziekkapellen. Ook in de muziekkiosken van Durgerdam en Ransdorp werd gespeeld. Het publiek ging van dorp naar dorp om naar de concerten te luisteren (22 augustus 2015). (foto: Stichting Muziekkapellen)

Muziek in de openlucht

De eerste muziekplekken in de negentiende eeuw ontstonden als gelijkvloerse cirkels overdekt met een zeil. Het publiek zat en stond er omheen. Al gauw kwamen de muzikanten op een verhoogd podium te zitten. Hierdoor waren de musici en hun instrumenten beter beschermd tegen weersinvloeden, waren ze beter te zien door het publiek en reikte hun muziek verder. Een praktisch voordeel van deze verhoging was verder dat de ruimte onder het podium gebruikt kon worden voor opslag van stoelen en orkestmaterieel. Het dak werd ondersteund door een even aantal houten of ijzeren pilaren die op een stenen of houten ombouw rustte. Zo ontstond de veelhoekige muziekkoeffel of ook wel muziektempel genoemd. Namen die meer recht doen dan de aanduiding muziektent. Bij een tent denken we toch meer aan een ietwat instabiel bouwsel van stof. De Amsterdamse muziekkoefels waren juist veelal bewerkt, rijk versierde architectonische juweeltjes van solide bouw materiaal opgetrokken, die uitstekend tot hun recht kwamen op de plek waar zij stonden.

De eerste Amsterdamse 'besloten' muziekkoepels

Hoewel de muziekkoepels uitvoeringen in de openlucht moesten faciliteren, betekende dat niet dat die een open karakter hadden. De oudste koepels in Amsterdam kwamen namelijk tot stand op particulier initiatief. Verenigingen besloten tot de bouw ervan, uitsluitend bedoeld voor de eigen leden. Zij stonden weliswaar op zichtbare plekken, bijvoorbeeld in een park of tuin of zelfs op het water, maar deze waren niet voor iedereen toegankelijke gelegenheden. Dit in tegenstelling tot de latere muziekkiosken die bij uitstek gebouwd werden om muziek toegankelijk te maken voor een zo groot mogelijk deel van de bevolking.

*De rijkversierde muziektempel van Artis (1852-1941). Het is onbekend wat er met de vele beelden van Artis-kunstenaar Jacques Verdonck, die deze kiosk sierden, is gebeurd toen de kiosk in 1941 werd afgebroken. Artis heeft inmiddels weer een eigen exemplaar. In 2011 werd de muziektent die sinds 1985 op het Thorbeckeplein stond, geplaatst in de dierentuin. (tekening van H.W. Last, in *Souvenir Natura Artis Magistra, Amsterdam 1856*)*

Amsterdams oudst bekende muziekkoepel was een initiatief van het Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra. Deze koepel, een ontwerp van F. Merkelbach uit het midden van de negentiende eeuw, was misschien wel het mooist gedecoreerde exemplaar dat Amsterdam ooit heeft gekend. Het was rijk versierd met beelden uit de klassieke oudheid, ontworpen door Artis-kunstenaar Jacques Verdonck. Ook het culturele leven kwam in de dierentuin ruimschoots aanbod. Beeldende kunstenaars kregen opdrachten om de tuin te versieren en gerenommeerde orkesten uit die tijd zoals het Park- en Paleisorkest traden er regelmatig op. Vanwege haar ligging was de muziektent van de Amsterdamsche Zeil- en Roeivereniging de Hoop opzienbarend. Het verenigingsbestuur besloot in 1860 tot de bouw van een koepel in het water voor het clubhuis bij de Hoge Sluis. Deze werd gebruikt om evenementen van de vereniging met muziek op te luisteren. Een andere mooie, klassieke kiosk stond in de tuin van het Paleis van Volksvlijt, die bedoeld was voor de bezoekers van het Volkspaleis. Ook de muziekuitsvoeringen in de grote muziektent in de tuin van het Concertgebouw waren voorbehouden aan de leden en abonneehouders. Een hek omheinde de tuin en belangstellenden, die zich 'de weelde van een entreebiljet niet konden veroorloven', konden aan de andere kant van de ijzeren spijlen toch meegenieten van het concert. Achter die spijlen stonden (!) de zogeheten 'hek-leden' urenlang naar de klanken van het Concertgebouworkest te luisteren. Het was daar tijdens die zomerconcerten stiller dan in de tuin zelf.

Muziekkiosk in de tuin van het Paleis voor Volksvlijt rond 1883, ontworpen door Cornelis Outshoorn. Tuin en muziektent kwamen een jaar na het paleis gereed in 1865. Toen het Volkspaleis in 1929 geheel afbrandde, betekende dit waarschijnlijk ook het einde van de kiosk. (Foto: Gebr. Douwes)

Publieke koepels

In de tweede helft van de negentiende eeuw lagen aan de rand van Amsterdam een aantal uitspanningen. Het waren geliefde oorden voor de Amsterdammer om naar toe te gaan, om zich te ontspannen en ook om naar muziek te luisteren! Zo was in het Westerplantsoen, het eerste publiekspark van Amsterdam, de fraaie muziektempel een publiekstrekker. Het park, met zijn uitgaansgelegenheid Welgelegen en de nabijgelegen koepel heeft echter geen lang leven gekend. Na 1869 werd hier het spoor doorgetrokken, het Westerkanaal gegraven en kwamen er nieuwe woningen. Voor de meeste muziekkoepeles uit de negentiende eeuw overigens betekende stadsuitbreidingen het einde van hun bestaan. Ook de muziekkoepele die op het oude landgoed annex theetuin Oud Roosenburg in de Watergraafsmeer stond, verdween in 1917 toen dit gebied onderdeel werd van de Oosterbegraafplaats. Toen de tuin van het Concertgebouw in 1922 werd verkocht aan de gemeente die er huizen opzette, werd eveneens daar de koepel afgebroken. Bij de Hoge Sluis werd eind van de negentiende eeuw de Sarphatistraat uitgebreid en kwamen er woningen waardoor er geen plek meer was voor de jachthaven waar de roeivereniging met zijn watertent was gevestigd. Een ander populair uitspanningsoord in deze periode was de Tolhuistuin, aan het IJ. Deze plek, van oorsprong een pleisterplaats uit de achttiende eeuw, groeide in de eeuw daarna uit tot een tuin van vermaak. De oude herberg werd uitgebreid en er kwam een fraai aangelegd plantsoen ontworpen door stadsingenieur P. van der Sterr. In de tuin kwamen allerlei attracties te staan zoals speeltoestellen, een rijwielbaan, een schiettent maar ook een dansvloer en een muziektent. Veel publiek trokken de concerten van het Parkorkest en van het toen zeer populaire muziekkorps van de Zevende Regiment Infanterie, dat onder leiding van Johan Zaagmans, 'de Mengelberg van het volk', haar hoogtepunt beleefde. Een negentiende-eeuwse muziektent die wel de tand des tijds doorstond, is die van het Vondelpark. De Vereniging tot oprichting van een Rij- en Wandelpark te Amsterdam gaf vader en zoon Zocher niet alleen de opdracht het park te ontwerpen maar ook de muziekkoepele. Het was een schitterend ontwerp van gietijzer.

Gemeente en muziktenten

In de eerste helft van de twintigste eeuw gaat de gemeente zich meer direct bemoeien met het fenomeen muziktent. Muziek in de openlucht die bereikbaar was voor het grote publiek, daar wilde de gemeente zich wel voor inzetten. Voor het Oosterpark en het Sarphatipark, negentiende-eeuwse parken, ontworpen in de Engelse landschapsstijl, gaf de gemeente de uitdrukkelijke opdracht dat het parken moesten worden waar ´muziekuitvoeringen gehouden kunnen worden inclusief een plek ingericht voor toehoorders`. In tegenstelling tot het Oosterpark is er in het Sarphatipark nooit een vaste muziekkiosk gekomen. Landschapsarchitect Leonard Springer, de ontwerper van het Oosterpark, ontwierp ook de muziktent, die nog steeds bestaat. Op het Zonneplein in Tuindorp Oostzaan kwam eveneens een muziekkoepeel op initiatief van de gemeente. Voortrekkers waren de vooruitstrevende socialistische wethouders De Miranda en Wibaut, die met Arie Keppler, directeur van de Gemeentelijke Woningdienst, mooie woonprojecten hebben gerealiseerd in heel Amsterdam. Geïnspireerd door de architecten van de Engelse `Garden City` beweging verzezen er woonwijken, tuindorpen, waar het gezond, harmonieus en vreedzaam wonen moest zijn. Het verenigings- en met name het muziekleven dat geïnitieerd werd door de plaatselijke fanfare- en harmoniekorpsen speelde hierin een belangrijke rol. De discussie in de gemeenteraad in november 1924 waarin op voorstel van De Miranda het besluit werd genomen om een muziktent op het Zonneplein te plaatsen, is daarvoor illustratief. Het initiatief werd breed ondersteund omdat “de bewoners ook recht hebben op vertier en volksvermaak in de openlucht, Tuindorp Oostzaan is vleesch nog visch, zij moeten al zoveel ontberen van hetgeen in Amsterdam te genieten valt”, aldus enkele gemeenteraadsleden.

Speeltuinvereniging en fanfare gaan goed samen. Jonge aanwas van de harmonie Tuindorp Oostzaan voor de muziktent op het Zonneplein (1925). (foto: Historische Afdeling Tuindorp Oostzaan)

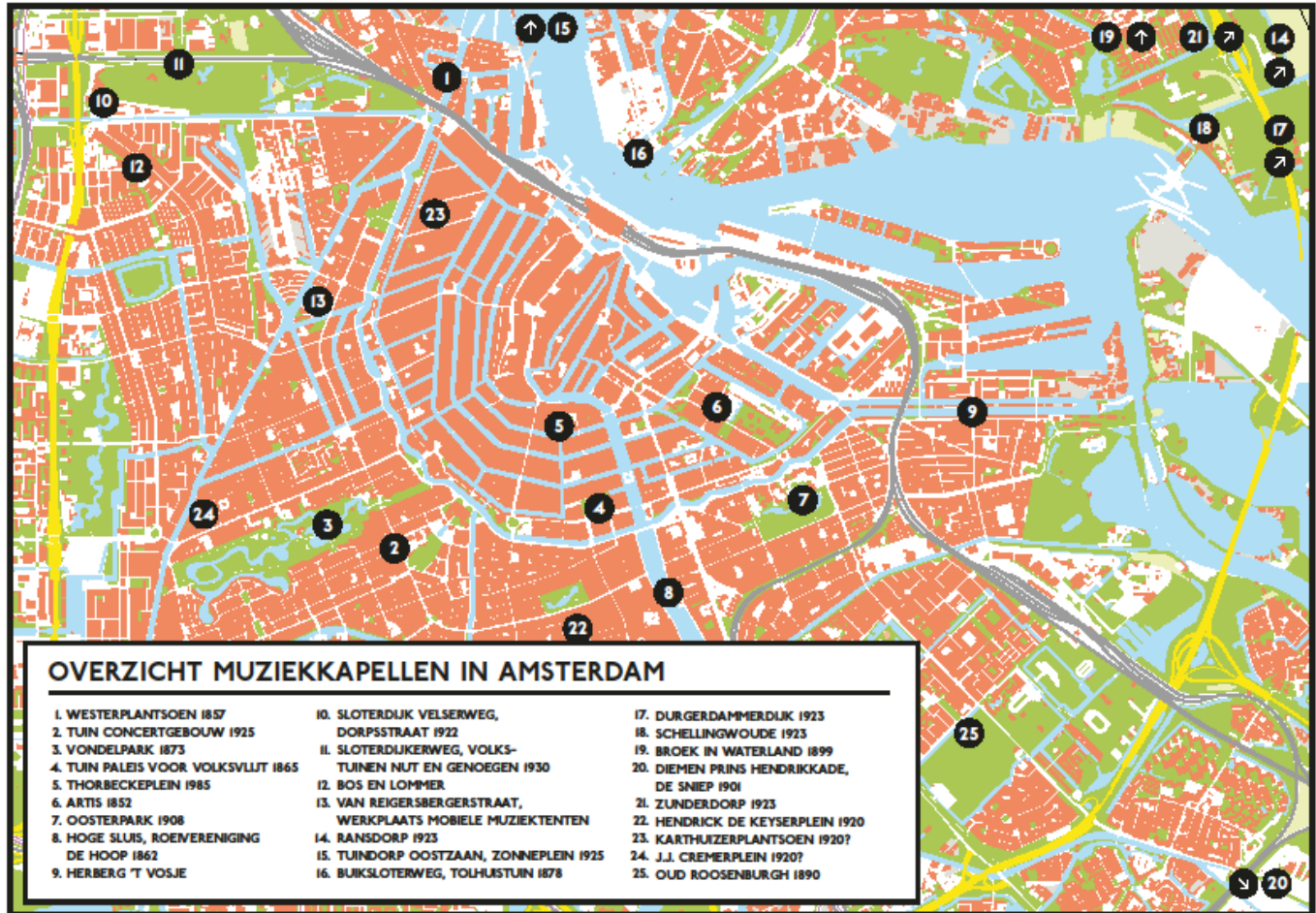
Muziektenten en het verenigingsleven waren sterk met elkaar verbonden. Inmiddels kwamen er ook muziekkiosken op een aantal volkstuincomplexen en op speelterreinen in de stad. Zo kregen de Noorder- en Westerspeeltuin op respectievelijk het Karthuizerplantsoen en het J.J. Cremerplein en Speeldistrict V van het Hendrick de Keyzerplein een eigen muziktent. Van al deze speelplekken werd

dankbaar gebruik gemaakt. Amsterdam kende een actief muziekleven en het grote aantal plaatselijke muziekkorpsen was hier een levend bewijs van. Bedrijven, fabrieken, en instellingen en afdelingen van de gemeente, waaronder ook de afdeling Publieke Werken, hadden allen een eigen muziekkorps! Op hoogtijdagen, zoals bijvoorbeeld regeringsjubilea, een Rembrandtjaar, 650 jaar stad Amsterdam, en bevrijdingsfeesten, traden zij op. Men organiseerde marsen door de stad en op pleinen en in parken gaf men uitvoeringen. Daar waar geen vaste muziektent stond kwam er een mobiel, uitvouwbaar exemplaar, geleverd door de gemeente. Deze werden vanaf het begin van de twintigste eeuw in de Gemeentelijke Werkplaats aan de Van Reigersbergerstraat, die een aparte timmerafdeling had, ontworpen, gebouwd, onderhouden en uitgeleend.

Uitgevouwen muziektent op het Frederik Hendrikplantsoen (1913). Ontwerp van dhr. Wijnands hoofdopzichter bij de Gemeentewerkplaatsen. Het onderstel van de wagen, waarmee de tent werd vervoerd, diende ter ondersteuning van het podium. (foto: Spaarnestad Photo)

Een speciale categorie vormen de muziektenten in de Waterlandse dorpen Schellingwoude, Ransdorp, Durgerdam en Zunderdorp. Achter deze vier identieke muziekkoepeles gaat een mooi verhaal schuil. De ondernemende Ransdorps timmerman Cornelis Schreuder zette werkloze scheepstimmerlieden, tevens leden van de plaatselijke fanfare, aan het werk. De gemeente Amsterdam, die de dorpen net daarvoor in 1921 had geannexeerd, leverde het bouw materiaal. De koepel in Zunderdorp is helaas in de jaren zestig gesloopt. De andere drie zijn nu rijks- of gemeente monument, net als de kiosken in het Oosterpark en het Vondelpark.

Vormgever: Adam Oostenbrink

Tekst: Huguette Mackay
Amsterdam, 130316